

զխաչ իւր տանէին ծեծելով և կառափ տելով, և քրտունքն երեսէն խառն ընդ արեան վազեալ, և ես խղճացի զնա և քրտունքն յերեսաց սրբեցի, զի այն յամեցայ. և խեղճ հիւանդն այն սկսաւ անարգել և նզովել, և աղախինն ցոյց ետ զմանտիլն, և նա կրկին հայհոյեաց. և ասաց թէ լուա զդա. և աղախինն լուաց և ոչ ել նկարեալ պատկերն փրկչին. նա պառկած տեղացն ստիպէր թէ տաք ջուրով լուա զդա. և աղախինն եռացոյց զջուրն և լուաց կրկին և երեքին անգամ. նա այլ գերագոյն երեւիւր ՚ի վերայ մէնտիլին. և զարմացան թէ այս ինչ հրաշք է. և ծագեաց նոյն կէտն շնորհքն աստուածային ՚ի վերայ հրէին այն. և ասաց թէ բեր զդա և արկ ՚ի վերայ իմ. և յորժամ տարեալ աղախինն և ձգեաց ՚ի վերայ հիւանդին և առժամայն բժշկեցաւ, և վաղվաղակի ելեալ զնաց զկնի նորա տեսանել թէ զինչ առնիցեն Յիսուսի: Եւ անտի զնաս ՚ի մութ շուկան, որ երկու կողմն քէմէր, ներ է, որ անտի անցուցանէին. և անդ ծեծեցին զտախտակն, թէ այս է սուտ մարգարէ, եկայք տեսէք զդա. այն տեղն անիծեց որ աւեր մնաց. եթէ կամենան շինել առաւօտն վիրան կուգտնեն. աւոր համար մարդ բան կարող չէ շինելու. այսչափ նախատիկք արարին քրիստոսի, և սուրբ Աստուածածին զեռևս ոչ զիտէր. ազգ արաւ աւետարանիչն Յոհաննէս. և այս տեղս հանդիպեցաւ միածնի որդւոյ իւրոյ, և այն վերոյգրեալ տեղն սուրբ Աստուածածին անէծ, և Մարիամանք զհետ նորա:

Եւ անտի թապախանան զնալն սուրբ Ստեփանոսի եկեղեցին, որ այժմուս բանդ են արարեալ. զպարտականքն թող կու տան ներս և ոչ կարէ ելանել. քանզի դուռն փակ և բանալի չունի. այսպէս սահման մի եղեալ են. եթէ դայ պարտատէրն հանէ՝ կու ելանէ, և եթէ ոչ՝ կու մնայ ներսն: Սորա քովերն թապախներ է. անդ կայ փոքրիկ դուռ մի, ապա տարին զնա սիւնն կապեցին կամ Գողգոթա ՚ի խաչ հանելոյ:

Կը շարունակուի:

ՄԱՌԻՈՅ ՅԱԼԳՈՆԷ

Բորդոյ-Վէքքիոյն ելլալով և երթալով հիւսիսային արևմտեան կողմը, դէպ ՚ի կղզւոյն խորերը, շուտով մը գետինը կը սկսի բարձրանալ, և երեք ժամուան միջոց ծամածուռ ճամբաներէ քալելէ ետքը, (զորոնք կը խափանեն խոշոր ժայռերու կտորուանք և երբեմն կը կտրեն խոխոմներ,) ընդարձակ մաքի մը եղերքը կ'ընկնուի: Մաքին կորսիկացի հովուին և դատաւորաց հետ աւրուողներուն հայրենիքն է: Գիտնալու է որ կորսիկացի մշակը արտը աղբով պարարտացնելու աշխատու թենէն ազատելու համար, կրակ կու տայ անտառի մը մէկ մասին. թող կըրակը թէ որ կ'ուզէ պէտք եղածէն աւելի տարածուի. ինչ որ ալ ըլլայ, երկրագործը ապահով է որ առատ բերք պիտի վաստակի ծառերու մոխրովը բեղնաւորած հողին վրայ ցանելով իրեն սերմանիքը: Հասկերը կտրելէն ետքը, վասն զի խողանը ժողվելը դժուար ըլլալուն համար անանկ կը ձգեն, հողուն մէջ մնացած արմատներն այրած չըլլալով կը ծլին հետեւեալ դարնան թանձրախիտ ուռճաւորութեամբ, և քանի մը տարիէն եօթը կամ ութ տոբ բարձրութեան կը հասնին: Աստե սակ անտառն է մաքի ըսուածը, ուր կը տեսնուին այլ և այլ տեսակ ծառեր և թուփեր, իրարու հետ խառնուած չաղուած ինչպէս որ բախտը կը բերէ: Անկարելի է որ մարդ առանց մէկ ձեռքը կացին ունենալու ճամբայ բանայ հոնտեղ, և անանկ խիտ և տերեւալից մաքիներ կը գտնուին որ նոյն իսկ վայրի ոչխարները չեն կրնար մոռնալ:

Թէ որ մարդ մը սպաննած ես, Բորդոյ-Վէքքիոյի մաքին զնա, և հոն ապահով կ'ապրիս, աղէկ հրացանի մը, վառօդի և գնտակներու հետ. մի մոռնար առնելու նաև կնգղաւոր մթկեկ վերարկու մը որ վերմակի և անկողնոյ տեղ կը ծառայէ: Հովիւները քեզի

կաթ, պանիր և չազանակ կու տան, և դատաւորներէն կամ սպանելոյն ազգականներէն ամենևին մի վախնար, բայց եթէ երբոր պաշար առնելու համար քաղաքը կ'իջնաս:

Մադէոյ ֆալգոնէին տունը, երբոր ես կորսիկան էի 18-ին, մաքիէն կէս փարսախ հեռու էր. նոյն երկրին համար բաւական հարուստ կը սեպուէր աս մարդս, ազնուականօրէն ապրելով, այսինքն առանց գործողութիւն մը տեսնալու, իր ոչխարներուն բերած շահէն, գործնք վրանաբնակ հովիւներ կ'արածէին ասդիս անդին լեռներուն վրայ: Երբոր տեսայ զինքը, պատմելիք դիպուածէս երկու տարի ետքը, շատ շատ յիսուն տարեկան երեցաւ ինծի: Երեւակայէ կարճահասակ բայց յաղթանդամ մարդ մը, գոռզ մազերով որ սաստիկ սև էին, արծուոնգն քիթ, բարակ չորթունք, մեծ և կրակոտ աչուրներ, և դեղին երեսի գոյն մը: Հրացան նետելու մէջ ունեցած վարպետութիւնը արտաքոյ կարգի բան մը կը սեպուէր նոյն իսկ իր երկրին մէջ ուր պակաս չեն աղէկ նշան առնողները: Օրինակի համար, ոչ երբեք Մադէոյ պզտի գնտակիկներով՝ վայրի ոչխարի մը վրայ նշան կ'առնուր, հապա հարիւր քսան քայլ հեռաւորութենէ՝ գլխուն կամ ուսին՝ ինչպէս որ ախորժէր գնտակ մը կշռելով՝ գետին կը պառկեցնէր զանիկայ: Գիշեր ատեն լոյս օրուան հաւասար կը գործածէր իր զէնքերը, և պատմած են ինծի իրեն վրայօք այս զարմանալի ճարպկութիւնս ալ որ կորսիկա չգացողի մը թերևս անհաւատալի գայ: Ութսուն ոտք հեռուն վառած ճրագ մը կը գնէին թղթէ տողաշարի մը ետև որ պնակի չափ մեծութիւն ունէր. նշան առնելէն ետքը կը մարէին ճրագը, և մէկ վայրկենէն ամենամութ խաւարի մը մէջ կը զարնէր և կը ծակէր տողաշարը, չորս անգամէն երեքը:

Այսպիսի գերազանց կտրճութեամբը Մադէոյ ֆալգոնէ մեծ անուն հա-

նած էր: Աղէկ բարեկամ բայց միանգամայն փնասակար թշնամի կը համարէին զինքը. ուրիշ կողմանէ ալ ծառայելու պատրաստ և տրասէր ըլլալով, ամենուն հետ խաղաղութեամբ կ'ապրէր Բորդոյ-Վէքքիոյի գաւառակին մէջ: Բայց կը պատմէին որ Գորդէ ուր որ կնիկը առած էր, շատ քաջութեամբ սպաններ էր իր նախանձորդը որ թէ պատերազմի և թէ սիրոյ մէջ ահաւոր մարդ մը կը սեպուէր. գոնէ Մադէոյի ընծայեցին հրացանի հարուած մը՝ որ զարկաւ զինքն երբոր պատուհանէն կախուած պզտի հայելոյ մը առջև ածիլուելու զբաղած էր: Բանը մոռցուելէն ետքը Մադէոյ կարգուեցաւ. իր Յովսէփինէ կինը սկզբան երեք աղջիկ տուաւ (որ իրեն կատաղութեան պատճառ կ'ըլլային), և վերջապէս մանչ զաւակ մը որուն անունը դրաւ Ֆորդու-նադոյ. աս տղան ընտանեաց յոյսը, հօրը ժառանգն էր: Աղջիկները աղէկ կերպով ամուսնացած էին. հայրերնին պէտք ունենար նէ կրնար վստահիլ իր փեսաներուն զաշոյններուն և ատրճանակներուն վրայ: Տղան տասը տարեկան էր, բայց արդէն աղուոր ապագայի մը ակնկալութիւնը կուտար:

Աշնան օր մը Մադէոյ առաւօտանց կանուխ կնկանը հետ իր հօտերէն մէկուն այցելութեան գնաց մաքիին մէկ կողմը: Պզտիկ Ֆորդունադոն կ'ուզէր հետն երթալ, բայց տեղը հեռու էր, և անկէ զատ պէտք էր որ մէկը տունը պահպանութեան կենար, ուստի հայրը թող չտուաւ. ետքէն կը տեսնանք թէ չզղջաց ըրածին վրայ:

Քանի մը ժամ անցեր էր հօրը երթալուն վրայ, և պզտիկ Ֆորդունադոն հանդարտիկ պառկեր էր արևուն դիմաց, կապոյտ լեռները դիտելով ու մըտածելով որ նոյն կիրակին քաղաք պիտի երթար տաւալապետ հօրեղբօրը տունը կերակուր ուտելու, երբ յանկարծ մտածութեանց թելը կորսնցուց հրացանի մը ձայն լսելով: Ոտք ելաւ և դարձաւ ձորին այն կողմը ուսկից թընդիւնը կը լսուէր. ուրիշ հարուածներ

վրայէ վրայ լսուեցան, անհաւասար միջոցներէ նետուած, և միշտ հետզհետէ մօտենալով. վերջապէս ձորը իջեցընող ճամբուն վրայ մարդ մը երեցաւ լեռնցիներուն պէս սրածայր գտակ մը գլուխը, մօրուանի, ցնցոտաւոր և հազիւ հազ քալելով հրացանին վրայ կռթնած. զիստը գնտակ մ'առեր էր:

Այս մարդս աքսորեալ մըն էր որ զի շերանց ճամբայ իյնալով քաղաքը վառօդ գնելու համար, կորսիկացի թեթեւութեան զօրաց դարանի մը մէջ ինկեր էր: Կտրճութեամբ ինքզինքը պաշտպանելէն ետքը կրցեր էր ձեռուրներնէն պրծիլ, թէպէտ հալածուած և ժայռէ ժայռ հրացան պարպելով: Բայց զինուորներուն և իր մէջ քիչ միջոց կար, և վերջին պատճառաւ վտանգի մէջ էր՝ մաքին չհասած անոնց ձեռքն իյնալու:

Ֆորդունադոյին քով գնաց և իրեն ըսաւ.

« Դուն Մադէոյ Ֆալգոնէի զաւակն ես:

— Այո՛:

— Ես ձիանէդոյ Սանբիէրոն եմ. դեղին-օձիքները՝ ետեւս ինկեր են: Ծածկէ զիս, վասն զի ալ չեմ կրնար քալել:

— Բայց ի՞նչ պիտի ըսէ հայրս թէ որ առանց իրեն հրամանին ծածկեմ գրեզ:

— Պիտի ըսէ որ աղէկ ըրեր ես:

— Ո՛ր գիտէ:

— Շուտ ըրէ ծածկէ զիս. գալու վրայ եմ:

— Սպասէ որ հայրս դառնայ:

— Սպասեմ. գրողը տանի. հինգ վայրկենէն հոս կ'ըլլան: Քեզ տեսնամ, ծածկէ զիս չէ նէ կը սպաննեմ գրեզ:

Ֆորդունադոյ պաղ արեամբ պատասխանեց.

« Հրացանդ պարպուած է և մախաղիդ մէջ վառօդ չկայ:

— Դաշոյնս ունիմ:

— Բայց ինձի չափ արագ պիտի վա

զեմ »: Մէյմը ցաթքեց և բաւական հեռացաւ:

« Դու Մադէոյ Ֆալգոնէի որդին չես. պիտի թողնու ուրեմն որ զիս բռնեն տանդ առջև:

Տղան կարծես թէ խղճաց:

« Ի՞նչ կու տաս ինձի թէ որ գրեզ ծածկեմ, ըսաւ քովս երթալով:

Աքսորեալը գօտիէն կախուած կաշեայ գրպանի մը մէջ խոթեց ձեռքը և հինգ ֆրանգնոց ստակ մը դուրս հանեց զոր անշուշտ վառօդ գնելու համար պահած էր: Ֆորդունադոյ ժպտեցաւ արծաթ ստակը տեսնալով. ձեռքը առաւ զայն և ըսաւ ձիանէդոյին. « Ամենեին մի վախնար »:

Շուտով մեծ ծակ մը բացաւ չոր խոտի դէզի մը մէջ որ տանը քովս էր. ձիանէդոյ կկեցաւ հոն, և տղան ծածկեց զինքը, այնպէս որ շունչ առնելու բաւական օդ ծծէ, սակայն առանց կասկած տալու որ խոտին տակ պահոււրած մարդ մը կար: Անկէ զատ վայրենիի յարմար բաւական հանճարեղ վարպետութիւն մ'ալ մտածեց. գնաց էգ կատու մ'առաւ հանդերձ իր ձագերովը և խոտին վրայ դրաւ որպէս զի չիմացուի թէ քիչ մ'առաջ խառնուեր էր: Յետոյ տանը մօտ նըրբաշաւղին վրայ արեան հետքեր տեսնելով, լաւ մը հող ցանեց վրանին և վերջը մեծաւ հանդարտութեամբ դարձեալ պառկեցաւ արևուն դիմաց:

Քանի մը վայրկենէն վեց մարդիկ որ մթկեկ համազգեստ մը հագած էին դեղին օձիքով և սպայի մը հրամատարութեան տակ առաջ կու գային, Մադէոյի դրան առջև հասան: Այս սպան Ֆալգոնէի չորրորդ պորտէ ազգական մըն էր: (Ծանօթ է որ կորսիկա ազգականութեան աստիճանները շատ հեռու կը տանին ամէն երկրէ աւելի:) Անունը Դիոտորոյ կամպա էր, գործունեայ և աւազակաց սարսափելի մարդ մը որոնցմէ շատերը արդէն զարկեր էր:

« Բարի լոյս, պզտիկ եղբորորդեակս, ըսաւ Ֆորդունադոյին քովս երթալով:

1 Այն ատեն թեթեւութեան զօրաց նշանադէս տեսնէր մ'Թնապոյն վերարկու մը դեղին օձիքով:

ան ինչպէս մեծցեր ես: Քիչ մը առաջ տեսար մարդու մը անցնիլը:

— Ո՛հ, քեզի չափ մեծ չեմ դեռ, եղբորորդիս, ըսաւ տղան ապուշ կերպով մը:

— Կամաց կամաց. բայց չտեսար մէկու մը անցնիլը, շուտ ըրէ ըսէ:

— Մէկու մը անցնիլը:

— Այո, սրածայր և սեւ թաւիչէ գըտակով մարդու մը, որուն զգեստը խառն էր կարմրէ ու դեղինէ:

— Սրածայր գտակով ու կարմրէ ու դեղինէ խառն զգեստով մարդ մը:

— Այո, շուտ պատասխան տուր, և հարցմունքներս մի կրկներ:

— Այս առաւօտ ժողովրդապետը Բիէրոյ ձիուն վրայ հեծած մեր դրանը առջևէն անցաւ. հարցուց թէ ինչպէս էր հայրս, և ես իրեն պատասխանեցի...

— Ահ, սատանի ձագ, չարածը՞նու թիւնդ բռներ է: Ըսէ շուտով թէ ուսկից անցաւ ճիւղնէդդոն. վասն զի զինքը կը փնտռեմք, և ապահով եմ որ աս ճամբէն դնաց:

— Ո՞ գիտէ:

— Ո գիտէ. ես գիտեմ որ դու զինքը տեսար:

— Մարդ քնացած ատենը կրնայ ուրիշներու անցնիլը տեսնել:

— Ձէիր քնանար, անզգամ. հրացանի հարուածները գրեզ արթնցուցին:

— Միտքդ դրեր ես ուրեմն, եղբորորդիս, որ հրացաններդ այնչափ կը թնդան. հօրս ատրճանակը անոնցմէ շատ աւելի ուժով ձայն կը հանէ:

— Գետինն անցնիս, անիծած տղայ. լաւ գիտեմ որ ճիւղնէդդոն տեսար, թերևս ծածկեցիր ալ: Ձեզ տեսնամ, կտրիճներս, մտէք սա տունս և նայեցէք թէ հոն է մեր մարդը. մէկ ոտքով միայն կ'երթար անզգամը և գիտէր որ կաղալով չէր կրնար մաքին ապաւինիլ. արեան հետքերն ալ ահա հոս կը կենան:

— Ի՞նչ պիտի ըսէ հայրս, հարցուց Ֆորդունադոյ ծաղրածութեամբ, ինչ պիտի ըսէ երբ որ իմանայ որ իրեն հոն չեղած ատենը տունը կոխուեր է:

— Փուճ արարած, ըսաւ կամպա աւանջէն քաշելով, գիտես որ ձեռքս է լեզուդ փոխել տալը. գուցէ թուրիս տափակովը քսան հարուած մը առնեւ լէդ ետքը շիտակը խօսիս:

Իսկ Ֆորդունադոյ միշտ ծաղր կ'ընէր.

« Հայրս Մադէոյ Ֆալգոնէն է, ըսաւ պարծենկոտութեամբ:

— Գիտես, չլլալու տղայ, որ կըրնամ տանիլ գրեզ Գորդէ կամ Պասդիա: Բանտի մը մէջ կը պառկեցնեմ գրեզ յարզի վրայ, ոտուրներդ շղթայի զարկած, և գլուխդ ալ կը կտրեմ թէ որ չըսես թէ ուր է ճիւղնէդդոյ Սանբիէրոն:

Տղան քրքիջ մը վերուց այս ծիծաղելի սպառնալիքին վրայ, ու նորէն կրկնեց. « Հայրս Մադէոյ Ֆալգոնէն է:

— Սպայ, ըսաւ ցած ձայնով զինուորներէն մէկը, Մադէոյին հետ չաւրուինք:

Կամպա ընելիքը չէր գիտեր. կամաց ձայնով կը խօսէր զինուորներուն հետ որ արդէն բոլոր տունը տակնուվրայ ըրեր էին, թէպէտ և ասիկայ երկայն գործողութիւն մը չէր, վասն զի կորսիկացւոյ մը խրճիթը միայն քառակուսի խցիկէ մը կը ձևանայ, և կահ կարասիքն են սեղան մը, նստարաններ, սընտուկներ, որսի կամ խոհանոցի գործիքներ: Իսկ պզտիկ Ֆորդունադոն կը փայփայէր կատուն և չարաճճի ախորժ մը կը զգար տեսնելով զինուորներուն և ազգականին շուարումը:

Ջինուոր մը մօտեցաւ չոր խոտի դէզին. տեսաւ կատուն և հրացանին սուխնը խոթեց խոտին մէջ անհոգութեամբ և ուսերը թօթուելով իբր թէ իմանար զգուշութեանը ծիծաղելի ըլլալը: Բան մը չչարժեցաւ, և տղուն երեսին վրայ այլայլութեան փոքրիկ նշան մ'ալ չերեցաւ:

Սպան և զինուորները յուսահատած արդէն աչուրնին դաշտին կողմը դարձուցեր էին իբրեւ թէ ուզենային եկած տեղերնէն ետ դառնալու, երբ իրենց առաջնորդը համոզուելով որ սպառնա-

լիքները Ֆալգոնէի տղուն վրայ ազդեցութիւն պիտի չընէին, վերջին փորձ մ' ուզեց ընել գգուանքներու և ընծաներու իջնալով:

« Պզտիկ եղբորորդիս, ըսաւ, աշխոյժ տղայ մը կ'երևիս ինծի. օր մը վարպետ պիտի ըլլաս. բայց հետո խաղացած կատակդ շատ անհամ է, և թէ որ Մահէոյ ազգականիս անհաճոյ բան մը ընելէն չվախնայի, հաւատա որ զքեզ հետս կը տանէի:

— Բռւֆ:

— Բայց ազգականս դառնայ նէ եղածը պատմեմ պիտի իրեն, և սուտ խօսած ըլլալուդ համար ինչուան ոսկորներուդ ծուծը խարազանը պիտի հասցընէ:

— Այսինքն,

— Կը տեսնաս... բայց նայէ... լաւ տղայ եղիր և քեզի բան մը կու տամ:

— Ես քեզի խրատ կու տամ, ազգականս, որ եթէ դեռ ուշանալու ըլլաս՝ ճիւղնէդդոն մաքին կը հասնի, և անատեն քեզի պէս շատ կտրիճներ պէտք կ'ըլլան զինքը փնտռելու երթալու համար:

Սպան արծաթէ ժամացոյց մը հանեց գրպանէն որ տասը սկուդի արծէք ունէր. և դիտելով որ Ֆորդունադոյին աշուրներն սկսան փայլիլ, ժամացոյցը պողպատեայ շղթայէն կախ բռնած ըսաւ իրեն.

« Խարդախ, քեզի համար շատ ախորժելի բան պիտի ըլլար ասանկ ժամացոյց մը վիզդ կախելը, և Բորդոյ-վէքքիոյի փողոցներէն սիրամարդի պէս կամկար կամկար քալելու ատենդ երբ որ մէկը մէկալը քեզի հարցընէին թէ ժամը քանի է, դուն պատասխան պիտի տայիր թէ ժամացոյցս նայեցէք:

— Մեծնամ նէ տաւնապետ հօրեղ բայրս կու տայ ինծի ժամացոյց մը:

— Այո, բայց հօրեղբորորդիդ արդէն մէկ հատ մ' ունի... թէպէտ ասոր պէս աղուոր չէ, և դուն անկից մեծ ալ ես:

Տղան հառաչեց:

— Կ'ուզես ուրեմն աս ժամացոյցը, պզտիկ եղբորորդեակս:

Ֆորդունադոյ աչքին ծայրովը ժամացոյցը դիտելով կը նմանէր այն կատուին որուն ամբողջ հաւ մը կը ցուցընեն. գիտէ որ միտքերնին հետը խաղալ է, անոր համար չհամարձակիր ճանկը զարնելու, և երբեմն երբեմն աշուրները մէկդի կը դարձնէ որպէս զի փորձութենէն յաղթուելու վտանգին մէջ չիյնայ. բայց վրայէ վրայ պոկունքները լզուըռտելով կարծես թէ կ'ըսէ տիրոջը. ինչ անգութ կատակ է ըրածդ:

Սակայն Կամպայի միտքը ժամացոյցը ցուցնելով խաղալ չէր: Ֆորդունադոյ ձեռքը չերկընցուց, բայց թթու ժպիտով մը ըսաւ իրեն. « Ինչո՞ւ կը ծաղրես զիս:

— Քաւ լիցի, չեմ ծաղրեր զքեզ, միայն ըսէ թէ ուր է ճիւղնէդդոն, և աս ժամացոյցը քուկդ է:

Ֆորդունադոյ դարձեալ ժպտեցաւ չհաւատալով ըսածին. և սևաւուկ աշուրները սպային աշուրներուն վրայ տնկելով, կը ջանար կարդալ անոնց վրայ թէ որչափ հաւատք պէտք էր ընծայել ըսածներուն:

— Ուսանոցս կորսնցընեմ, կանչեց սպան, թէ որ այսու պայմանաւ ժամացոյցը քեզի տալու չըլլամ. ընկերներս վկայ են, և խօսքս չեմ կրնար ուրանալ:

Աս ըսելով հետզհետէ կը մօտեցնէր ժամացոյցը, այնչափ որ շօշափեց տղուն գունաթափ թուշը. խեղճին երեսին վրայ յայտնի կը տեսնուէր ներքին պատերազմը ժամացոյցն առնելու և հիւրը չմատնելու մէջ. մերկիկ կուրծքը ուժով ուժով կ'ուռէր և կարծես թէ հիմա շնչահեղձոյց պիտի ըլլար: Ժամացոյցը կը ճօճէր, կը դառնար և երբեմն քթին ծայրին կը հանդիպէր. վերջապէս կամաց կամաց աջ ձեռքը բարձրացաւ դէպ 'ի ժամացոյցը, մատուրներուն ծայրերը դպան. ժամացոյցը ձեռքին մէջն էր բայց շղթային ծայրը բռններ էր սպան: Երեսը երկնազոյն էր...

խուսվոր դեռ նոր փայլեցուցած ... արեւուն առջեւ բոլորովին կրակ կտրած կ'երևար... փորձութիւնը խիստ սաստիկ էր :

Ֆորդունադոյ ձախ ձեռքն ալ վեր հանեց և բութ մատովը ուսին վրայէն ցուցուց ետեւի չոր խոտին դէզը . սպան մէկէն 'ի մէկ միտքը հասկըցաւ . թողուց շղթային ծայրը , Ֆորդունադոյ տեսաւ որ միայն իրեն ձեռքը մնաց ժամացոյցը . այժեման պէս ցաթքելով չոր խոտին դէզէն տասը ոտք հեռացաւ և զինուորները սկսան շուտ մը խառնել զայն :

Եւ ահաւասիկ խոտը սկսաւ շարժիլ , ու երևցաւ արիւնաշաղախ մարդ մը ձեռքը դաշոյն . ոտք ելլալու ջանացած ատենը պաղած վէրքը թող չըտուաւ որ շիտակ կենայ ու վար ինկաւ . սպան յարձկեցաւ վրան և ձեռքէն յափշտակեց դաշոյնը . շուտով պրկեցին զինքը թէպէտ և ինքը կը կռուէր ու չէր ուզեր թող տալ :

Ճիւղնէդոյ գետին փռուած ու բռնան մը պէս կապկըպած , գլուխը Ֆորդունադոյին դարձուց որ մօտեցեր էր : « Զաւակ ... » ըսաւ աւելի արհամարհանօք քան թէ բարկութեամբ . տղան իրեն երեսը նետեց առած ստակը , իմանալով որ ալ արժանի չէր անոր . բայց աքսորեալը բանի տեղ չդրաւ այն շարժումները , ու ըսաւ հանդարտութեամբ սպային . « Սիրելիդ իմ կամ պա , չեմ կրնար քալել . պէտք է որ դուն տանիս զիս քաղաք :

— Դիչ առաջ եղնորթէ մը արագ կը վազէիր , վրայ բերաւ անողորմ յաղթականը . բայց սիրտդ հանգիստ բռնէ . այնպէս ուրախ եմ զքեզ բռնելուս համար , որ փարսախ մը տեղ չալակս զարկած կը տանիմ զքեզ առանց յօդնելու : Ինչ որ է նէ , ճիւղերէ և վերարկուէդ պատգարակ մը կը շինենք քեզի , և Գրէսբորի ձիեր կը ճարենք :

— Շատ աղէկ , ըսաւ գերին . պատգարակին վրայ քիչ մը յարդ ալ դիր որ աւելի հանգիստ ըլլամ » :

Մինչդեռ զինուորներէն ոմանք զբա-

ղած էին շագանակենիի ճիւղերէ պատգարակ մը շինելու , ոմանք ալ ճիւղնէդոյին վէրքը պատելու , յանկարծակի երևցան Մադէոյ Ֆալգոնէ և իրեն կինը մաքին տանող ճամբու մը գլուխը : Կինը շագանակի խոշոր պարկ մը կրունակը զարկած առաջ կու գար , իսկ ընկերը հանդարտ քայլով ձեռքը հրացան մը բռներ էր , ուրիշ հրացան մ'ալ ուսընդանութ կախած , վասն զի էրիկ մարդու մը համար նախատինք է իրեն զէնքերէն զատ ուրիշ բեռ մը կրել :

Զինուորները տեսածին պէս Մադէոյ մտքէն անցուց որ զինքը բռնելու եկեր էին . սակայն ինչէն այս մտածութիւնը . միթէ արդարութեան տալու հաշիւ ունէր Մադէոյ . ոչ երբէք . իրեն անունն աղէկ ելած էր . բայց այսպէս կամ այնպէս՝ կորսիկացի էր և լեռնցի . և քիչ կը գտնուին կորսիկացի լեռնցիներ որ իրենց յիշողութեանը աղէկ հարցնեն նէ քանի մը պզտի պզտի մեղքեր չգտնեն , ինչպէս են հրացանի հարուած , դաշոյնի հարուած և ուրիշ ասոնց նման չնչին բաներ որոնց խօսքը չըլլար : Մադէոյ որ և իցէ մարդէ աւելի մաքուր խղճմտանք ունէր . վասն զի տասը տարուէն 'ի վեր հրացանը մէկու մը վրայ ալ չէր պարպած . սակայն խոհեմ ըլլալով պատրաստուեցաւ ինքզինքը պաշտպանելու թէ որ այնպէս հարկաւոր ըլլար :

« Կին , ըսաւ Յովսեփինէի , գետին դիր պարկդ և պատրաստ կեցիր » . մէկէն հնազանդեցաւ . իրեն տուաւ ուսընդանութ կախած հրացանը որ կրնար իրեն արդեւ ըլլալ . լեցուց ձեռքինը , և ծանր ծանր քայլերով առաջ գնաց դէպ 'ի իր տունը՝ ճամբան պատող ծառերուն տակէն , և զիմացէն թշնամութեան պզտիկ նշան մըն ալ տեսնելուն պէս պատրաստ ամենէն մեծ կոճղին ետեւ պահուրտելու որպէս զի հոնտեղէն հրացանը պարպէ : Կինը ետեւէն կու գար , ձեռքը բռնած իրեն փոխնորդ հրացանը և վառօդի մախաղը . կատարեալ տանտիկնոջ մը պաշտօնը պատերազմի միջոց էրկանը հրացանները լեցնելն է :

Դիմացէն սպան ալ մեծ տագնապի մէջ էր տեսնելով Մադէոն որ այնպէս առաջ կու գար յամրաքայլ՝ հրացանն երկընցուցած և մատը երկաթին վրայ։ Եթէ, կը մտածէր, դիպուածով Մադէոն ճիւղնէդդոյին ազդական կամ բարեկամ ելլէ եւ ուզենայ զինքը պաշտպանել, իր երկու հրացաններուն հարուածները պիտի հասնին մեզմէ երկուքին, ինչպէս որ նամակ մը կը հասնի իրեն տեղը, ու թէ որ յանկարծ ազդականութիւնը բանի տեղ չդնելով ինծի նշան առնու...։

Ասանկ տարակուսի մէջ ընկած մեծ կտրճութիւն մը մտածեց, այսինքն մինաւորիկ Մադէոյի ընդ առաջ երթալ, որպէս զի եղածը պատմէ, հին ճանչուորի մը պէս քովն երթալով։ Բայց իր և Մադէոյի մէջ եղած կարճ միջոցը սաստիկ երկայն երեցաւ իրեն։

« Իշտ, իշտ, ծերուկ բարեկամս, կը պոռար, ինչպէս ես, կտրիճս։ Ես եմ, կամպան եմ, եղբորորդիդ »։

Մադէոյ առանց պատասխան մը տալու կանկ առեր էր և մէկալին խօսելու ատենը կամաց կամաց վեր կը բարձրացնէր հրացանը, այնպէս որ սպային իրեն հասած միջոցը բոլորովին դէպ 'ի երկինք ուղղուած էր։

« Բարի լոյս, եղբայր, ¹ ըսաւ սպան ձեռքն իրեն երկնցնելով. շատ ատենէ 'ի վեր տեսած չեմ դբեզ։

— Բարի լոյս, եղբայր։

— Քեզի և Բէբա ² ազգականիս բարեւ տալու եկեր էի անցնելուս միջոցը. երկայն առուտուր մ'ըրինք այսօր, բայց չեմ ցաւիր յօգնելուս վրայ, որովհետեւ մեծ որս մըն է. ճիւղնէդդոյ Սանբիէրոն ձեռուընիս է։

— Փառք քեզ, Տէր, կանչեց Յովսէփինէ. անցեալ շաբաթ աղէկ կաթ տուող այծ մը գողցաւ մեզմէ։

Այս խօսքերուս վրայ ուրախացաւ կամպան։

¹ Buon giorno, fratello, Կորսիկացւոց սովորական բարեն է։

² Բէբա Giuseppa այսինքն Յովսէփինէ առուան փաղաքականն է։

« Խեղճ մարդ, ըսաւ Մադէոյ, անօթի էր։

— Անգգամը առիւծի մը պէս պաշտպանեց ինքզինքը, առաջ տարաւ սպան քիչ մը շփոթած. զինուորներէս մէկը սպաննեց, և աս ալ բաւական չսեպելով Շարտոն տասնապետին թեւը կոտրեց. բայց մեծ կորուստ մը չէ, որովհետեւ Գաղղիացի է այս մարդս... Յետոյ այնպէս աղէկ պահուրտեր էր որ սատանան ալ չէր կրնար գտնալ զինքը. առանց պզտիկ եղբորորդւոյս Ֆորդունալոյին օգնութեանը ոչ երբէք զանիկայ կրնայի գտնալ։

— Ֆորդունալոյ, աղաղակեց Մադէոյ։

— Ֆորդունալոյ, կրկնեց Յովսէփինէ։

— Այո, ճիւղնէդդոն սա չոր խոտի դէզին տակ պահուրտեր էր. բայց եղբորորդեակս ցուցուց ինծի իրեն վարպետութիւնը։ Անոր համար պիտի ըսեմ իր տաւնապետ հօրեղբօրն՝ որ իրեն աղուոր ընծայ մը խրկէ։ Իրեն և քու անունդ ալ պիտի զրեմ առ ընդհանրական փաստաբանը զրեւիք տեղեկագրոյս մէջ։

— Անիծած ըլլայ, ըսաւ ցած ձայնով Մադէոյ։

Հասան մէկալ զինուորներուն. ճիւղնէդդոյ արդէն պատգարակին վրայ էր և երթալու պատրաստ. երբոր տեսաւ Մադէոն և կամպան մէկտեղ, այլանդակ կերպով մը ժպտեցաւ. յետոյ դէպ 'ի տան դուռը դառնալով թքաւ սեմին վրայ ու զուրցեց. « Մատնը չի մը տուն »։

Միայն մահը աչք առած մարդ մը կրնար մատնչի անունը բերնէն հանել Ֆալգոնէի համար. դաշոյնի աղուոր հարուած մը զոր կրկնելը աւելորդ կ'ըլլար՝ մէկէն նախատանաց վրէժը կ'առնուր։ Սակայն Մադէոյ ուրիշ ձև չըրաւ բայց եթէ ձեռքը ճակատը տանիլ վշտացած մարդու մը պէս։

Ֆորդունալոյ հօրը դալը տեսնելով տունը մտեր էր. քիչ ատենէն դուրս ելաւ ձեռքը կաթի ըմպանակ մը բռնած և գետին նայելով ճիւղնէդդոյի

հրամցուց զայն . « Կորիր դիմացէս » ազադակեց արսորեալը սոսկալի ձայնով մը . յետոյ զինուորներէն մէկուն դառնալով « Ընկեր, զուրցեց, ջուր տուր ինծի » : Զինուորը իրեն տուաւ ջրին ամանը և ճիւղնէդդոյ խմեց այն մարգուն տուած ջուրը՝ որուն հետ հրացանի հարուածներ տուեր առեր էին . վերջէն խնդրեց որ ձեռուրները կուրծքին վրայ կապեն փոխանակ կռնակը կապելու . « Կ'ուզեմ հանգիստ պառկիլ » ըսաւ : Կատարեցին իրեն այս փափաքն ալ, և սպան ճամբայ իյնալու նշանը տալով արագ արագ քալելով ձորն իջաւ :

Տասը վայրկենի չափ Մադէոյ չքացաւ բերանը . տղան անհանդարտ աչքով մէյմը մօրը կը նայէր մէյմը հօրը, որ հրացանին վրայ կռթնած բարկացայտ աշուրներով կը դիտէր զինքը :

« Աղէկ սկսար, զուրցեց հուսկ ուրեմն այնպիսի հանդարտութեամբ մը որ զինքը ճանչցողին համար սարսափելի յառաջաբան մ'էր :

— Հայր իմ, պոռաց տղան արտասուալից առաջ գալով իրեն ոտքն իյնալու համար : Բայց Մադէոյ աղաղակեց . « Հեռացիր ինձմէ » : Եւ տղան անշարժ կեցաւ և սկսաւ հեծկըլտալ հօրմէն քանի մը քայլ հեռու :

Յովսէփինէ մօտեցաւ . տեսեր էր ժամացուցին շղթան որուն մէկ ծայրը ֆորդունադոյին շապիկէն դուրս կ'ելլար :

« Ո՛վ տուաւ քեզի այս ժամացոյցը, հարցուց դաժան կերպով մը :

— Եղբորորդիս՝ սպան :

Ֆալգոնէ ձեռք առաւ ժամացոյցը և ուժով քարի մը զարնելը ու կտոր կըտոր ընելը մէկ ըրաւ :

« Կին, ըսաւ, աս տղան իմն է » :

Յովսէփինէի թխտրակ թուշերը ազիւսի պէս կարմիր կտրեցան :

« Ի՞նչ կ'ըսես, Մադէոյ . գիտես թէ որո՞ւ հետ կը խօսիս :

— Ահաւասիկ այս տղաս իրեն ցեղին մէջ առաջինն է որ մատնութիւն մ'ըրաւ » :

Ֆորդունադոյ սկսաւ ալ աւելի հեկեկալ, իսկ Ֆալգոնէ քալթարանման աշուրները վրան սևեռած կեցեր էր . վերջապէս հրացանին կռթը գետին զարկաւ . ետքէն ուսը նետելով զայն մաքիին ճամբէն սկսաւ երթալ ֆորդունադոյին ձայն տալով որ ետէն գայ . տղան հնազանդեցաւ :

Յովսէփինէ վազեց Մադէոյին, և թեէն բռնելով, « Քուկին որդիդ է, ըսաւ դողդոջուն ձայնով մը սև սև աշուրները էրկանը աշուրներուն վրայ տնկելով, որպէս թէ ուզենար կարգալ առնոց վրայ իրեն մտքէն անցածը :

— Թող տուր, պատասխանեց Մադէոյ . ես իրեն հայրն եմ » :

Յովսէփինէ գրկեց զաւակը և լալով տնակը մտաւ . ինկաւ ծնրադիր Աստուածածնայ պատկերի մ'առջև ու ջերմեռանդութեամբ աղօթեց : Իսկ Ֆալգոնէ երկու հարիւր քայլ մ'առնելով ճամբուն մէջ ձորակ մ'իջաւ ու հոն կանկ առաւ . հրացանին կռթովը զարկաւ գետինը և տեսնալով որ կաւուղ էր և դիւրաւ կրնար փորուիլ, իր մտածութեանը պատշաճ սեպեց այն տեղը :

« Ֆորդունադոյ, այդ խոշոր քարին քով գնա » :

Տղան կատարեց հօրը հրամանը, վերջը ծնկան վրայ եկաւ :

« Ըսէ աղօթքներդ :

— Հայր իմ, հայր իմ, մի սպաններ զիս :

— Ըսէ աղօթքներդ » կրկնեց Մադէոյ սարսափելի ձայնով մը :

Տղան կէս մը կակաղելով կէս մը հեկեկալով ըսաւ Հայր մեր մը և Հաշաւաւքը : Հայրը իւրաքանչիւր աղօթքը լմնցնելուն Ամէն կը պատասխանէր :

« Այսչափ են զիտցած աղօթքներդ :

— Հայր իմ, Ողջոյն քեզ Մարիամը և լիթանիան ալ գիտեմ զոր հօրաքոյրս սորվեցուցած է ինծի :

— Լիթանիան երկայն է, բայց հոգ չէ » :

Տղան նուաղեալ ձայնով մը լմնցուց լիթանիան ալ :

« Դեռ կայ :

— Ո՛հ, հայր իմ, ներէ, թողութիւն սուր ինծի. մէյմ՝ ալ չեմ ըներ. այն չափ կ'աղաչեմ տառնապետ եղբորորդիս որ ճիւղնէդդուն չեն մեռցներ : »

Խօսքը բերանն էր դեռ երբոր Մադէոյ հրացանը լեցուցած նշան կ'առնէր զուրցելով. « Աստուած թողութիւն տայ քեզի » : Տղան յուսահատ շարժում մ'ըրաւ ոտք ելլալու և հօրը ծընկունքներուն պլլուելու համար, բայց չը հասաւ. Մադէոյ հարուածը խրկեց և աչք բանալ գոցելու միջոց ֆորդունադոյ ինկաւ անշնչացեալ :

Մադէոյ առանց աչք մը տալու դիակին՝ սկսաւ տունը դառնալ բահ մ'առնելու համար որպէս զի զաւակը թաղէ. քանի մը քայլ հազիւ ըրեր էր ու ահա Յովսէփինէ հրացանի հարուածէն սարսափած դէպ 'ի իրեն կը վազէր :

« Ի՛նչ ըրիր, աղաղակեց :

— Արդարութիւն :

— Ո՛ւր է տղան :

— Չորին մէջ. թաղելու կ'երթամ. քրիստոնէի պէս մեռաւ և հոգւոյն համար պատարագ մը զուրցել պիտի տամ : Իմաց տուր Դիոտորոյ Պիանքի փեսայիս որ գայ հետերնիս բնակի » :

ԲՐՈՍԲԷՐ ՄԷՐԻՄԷ

ԳԱՂՂԻԱԿԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏԸ

(Տես էջ 289 :)

Բուսէն. ինչպիսի անուն բերնէս կը հանեմ : Եթէ Լըսիւէօն զգացման նկարիչն է, Բուսէն մտացն է. կարծես թէ նկարչութեան փիլիսոփայն է. իր պատկերները կրօնական կամ բարոյական դասեր են որ կը յայտնեն մեծ միտք մը և մեծ սիրտ մը : Հերիք է անուանեն ինչ Եօթն խորհուրդները, Զրհեղեղը, Արկադիան, Ճշմարտութիւնը զոր ժամանակը կ'ազատէ Նախանձուն հարուածներէն, Եւդամիդասի կտակը,

Մարդկային կենաց կաքաւը : Բուսէնի ոճը մտածութեանը չափ բարձր է. կ'ուրուագրէ փլորենտացւոյ մը պէս, Գաղղիացիի պէս կը բաղադրէ, և շատ անգամ կը հաւասարի Լըսիւէօնի բացատրութեանը մէջ. միայն գոյներուն խառնուածը թերի է : Նման Ռասիւնեայ ինքն ալ կը սիրէ հին գեղեցկութիւնը և անոր կը նմանցնէ. բայց Ռասիւնի պէս ինքն ալ միշտ նախատիպ է : Լըսիւէօնի անզուգական պարզութեանը և շնորհքին տեղ ինքն ալ ունի սաստիկ պարզութիւն մը հանդերձ այնպիսի ուղղութեամբ զոր ոչ երբէք կը թողու : Պէտք չէ նաև մոռնալ որ ամէն տեսակներն ալ փորձած է. մեծ նկարիչ է թէ պատմութեան և թէ դաշտորայից. այնպէս աղէկ կը յաջողցնէ կրօնից նիւթերն ինչպէս հեթանոսականքը, և հետզհետէ կ'ընդունի իրեն ներշնչմունքն հնութենէն և Աստուածաշնչէն : Իրաւ է որ շատ կեցած է Հռոմ և հոն ալ մեռած է. բայց Գաղղիա ալ աշխատած է, և գրեթէ միշտ Գաղղիոյ համար. հազիւ թէ իրեն ով ըլլալը ճանչցուեցաւ, Ռիչլիէօ կանչեց զինքը Բարիզ և հոն պահեց՝ առատ պատիւներ տալով իրեն և անուանելով առաջին նկարիչ թագաւորին և վերակացու արքունի ապարանից ամէն պատկերներուն և զարդերուն : Բարիզ երկամեայ բնակութեանը միջոցնկարեց վերջին ընթրիքը, Ս. Փրանկիսկոս ֆաւերեանը, ճշմարտութիւնը զոր ժամանակը կ'ազատէ Նախանձու ձեռքէն : Դարձեալ Գաղղիոյ համար, իրեն Շանդու բարեկամին համար խաւրեց Հռոմէն Պօղոս Առաքելոյն յափըշտակութիւնը, ինչպէս նաև Եօթն սուրբ խորհրդոց երկրորդ շարայարութիւնը, որ մեծ աշխատութիւն մ'է և մտածութեանց բարձրութեամբը կրնայ մրցիլ Ռափայելի Սղանցէներուն հետ : Այս խօսքերս փորագրութենէն դատելով կ'ըսեմ, վասն զի Եօթն խորհուրդները Գաղղիա չեն : Յաւիտենական ամօթ ժլդարուն. զոնէ Պարթենոնի ճակատները Թունացմէ յափշտակուած են :